

Mirzə Fətəli Axundzadə - 200: Biblioqrafik göstərici.

Sima İsmaylova

Bakı Dövlət Universiteti

Biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Məqalədə Azərbaycanın görkəmli yazıçısı, milli dramaturgiyamızın banisi Mirzə Fətəli Axundzadənin həyat və fəaliyyətini, ədəbi-bədii, tarixi, fəlsəfi və publisistik yaradıcılığını əks etdirən, böyük mütəfəkkirin 200 illik yubileyi münasibətilə tərtib edilmiş şəxsi biblioqrafik göstəricinin təhlili verilmişdir.

Açar sözlər: Tövsiyə ədəbiyyat göstəricisi, şəxsi biblioqrafik göstərici, "Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri", Mirzə Fətəli Axundzadə - 200.

Xalq şairi Səməd Vurğun demişdir: "M.F.Axundovun adı dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə Nizami, Xəqani, Vaqif və M.F.Axundovun özü kimi dahi yazıçılar verən Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq və talant simvoludur".

Görkəmli Azərbaycan yazıçısı və mütəfəkkiri, milli dramaturgiyamızın, realist bədii nəsrin, demokratik fəlsəfi və estetik fikrin, ilk əlifba inqilabının, "yeni dövr"ün banisi olan M.F.Axundzadə zəngin yaradıcılıq yolu keçmişdir. Milli ədəbiyyatın taleyinə və tarixinə təsir baxımından bir maarifçi kimi M.F.Axundzadənin gördüyü işlərin həddləri XII əsrdə Nizami, XVI əsrdə Füzuli dühası ilə müqayisə oluna bilər. Ədəbiyyatşünas – tənqidçi Arif Əmrahoğlunun sözləri ilə desək: "M.P.Vaqiflə qurtaran XVIII əsrdən yeni dövrə keçidin bütün ağırlığını çiyində daşıyan və xalqımızın ictimai-bədii və ədəbi-mədəni fikir tarixinin XIX əsrini yaradan Mirzə Fətəli Axundzadə (1812-1878) oldu".

Tarixi inkişafın yeni mərhələsinə uyğun olaraq M.F.Axundzadə doğma ədəbiyyatın qarşısında duran vəzifələrə böyük bəşəri vüsətlə yanaşı daha fərdi və milli bir konkretlik də gətirmişdir. Avropa tipli düşüncə sistemini, Şərq – Qərb mədəniyyətlərinin sintezini ortaya qoyan ilk böyük şəxsiyyət M.F.Axundzadə olmuşdur.

M.F.Axundzadənin zəngin və çoxşaxəli irsi əsrlər keçdikcə öz-müasirliyini saxlayır, hər dövrdə yenidən tədqiq olunur, araşdırılır. Bu axtarışların coğrafiyası genişləniib, məzmunu dərinləşdikcə yeni-yeni elmi faktlar, qiymətli məlumatlar aşkara çıxır, böyük şəxsiyyətin həyatının bəzi maraqlı məqamları müəyyənləşir. Bütün bunların nəticəsində çoxsaylı sənəd kütləsi və axını yaranır ki, bu da biblioqrafik informasiya mənbələrinin yaradılmasında baza rolunu oynayır.

Məhz bu nöqteyi-nəzərdən M.F.Axundovşünaslıq elmi-təcrübi biblioqrafik informasiya sisteminin təkmilləşdirilməsi hər zaman aktuallığını saxlayan bir mövzudur. Təbii ki, ədəbin həyat və yaradıcılığı, yaşadığı dövrün

ədəbi mühiti, sosial-siyasi hadisələri, haqqında yazılanlar, aparılan tədqiqat işləri ilə maraqlanan mütəxəssis və ya tədqiqatçılar ilk növbədə biblioqrafik informasiya mənbələrinə müraciət edirlər.

M.F.Axundzadənin həyat və yaradıcılığına həsr edilmiş və 1920-40-cı illərdə tərtib edilmiş ilk biblioqrafik vəsaitlər – biblioqrafik yaddaş, biblioqrafik очерк, müxtəsər ədəbiyyat göstəriciləri – Azərbaycan elmi-ədəbi mühitində biblioqrafik fəaliyyətin ilk nümunələri kimi meydana gəlmişdir.

M.F.Axundzadəyə həsr edilmiş ilk şəxsi biblioqrafik göstərici 1948-ci ildə Hüseyn Tağıyevin tərtibi ilə M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanası tərəfindən nəşr edilmişdir. Biblioqrafik göstəriciyə ədibin 1937-1947-ci ilədək çap olunmuş və çap olunmamış bədii, tarixi, fəlsəfi əsərləri, tərcümələri, məktubları həmçinin onun həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş qəzet, məcmuə və kitablarda çap olunmuş tənqidi materiallar daxil edilmişdir. Biblioqrafik göstəricinin daha təkmilləşdirilmiş ikinci nəşri 1960 – cı ildə olmuşdur. İlk nəşrdən fərqli olaraq ikinci nəşrdə verilmiş materialların xronoloji əhatəsi 1837-ci ildən 1957-ci ilə qədərki dövrü əhatə etmişdir.

1962-ci ildə M.F.Axundzadənin anadan olmasının 150 illik yubileyi münasibətilə M.F.Axundov adına kitabxananın əməkdaşı A.N.Lerman tərəfindən “Mirzə Fətəli Axundov rus mətbuatında” adlı biblioqrafik göstərici tərtib olunub nəşr edilmişdir. Rus dilində tərtib olunmuş bu vəsait rus dilli oxucular üçün nəzərdə tutulmuşdur.

1982-ci ildə Azərbaycan KP MK-nın qərarı ilə M.F.Axundzadənin anadan olmasının 170 illiyi keçirilmişdir. Bu münasibətlə Azərbaycan EA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası tərəfindən 60 səhifəlik tövsiyə xarakterli “Mirzə Fətəli Axundov – 170” biblioqrafik göstərici nəşr edilmişdir.

M.F.Axundzadənin zəngin elmi, ədəbi-bədii, publisistik, sosial-siyasi fəaliyyəti bütün tarixi mərhələlərdə inkişaf yolu keçərək biblioqrafik fəaliyyət nəticəsində müxtəlif xarakterli biblioqrafik informasiya mənbələrində öz əksini tapmışdır. Bütün bunlara baxmayaraq M.F.Axundzadəyə həsr edilmiş biblioqrafik informasiya mənbələrində müəyyən boşluqlar mövcud idi ki, bu da ədibin əsərlərinin Şərq və Avropa, Orta Asiya ölkələrində nəşri haqqında məlumatın verilməməsidir.

2012-ci ildə görkəmli ictimai və maarifçi ədəbi xadim M.F.Axundzadənin anadan olmasının 200 illiyi tamam olmuşdur. Mütəfəkkir yazıcının yaradıcılığına böyük qiymət verən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 200 illik yubileyin keçirilməsi haqqında 13 aprel 2010-cu il tarixində sərəncam imzalamışdır.

Sərəncama əsasən M.F.Axundzadənin 200 illik yubileyi münasibətilə tərtib edilən biblioqrafik göstəricilərdən biri M.F.Axundzadə adına Milli Kitabxana tərəfindən nəşr edilmişdir. Milli Kitabxananın biblioqrafik nəşr sistemində uğurlu tədqiqat olan bu biblioqrafik göstəricinin ixtisas redaktoru

və buraxılışa məsul şəxs, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, Əməkdar Mədəniyyət işçisi Kərim Tahirovdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, M.F.Axundov adına Respublika Dövlət Kitabxanası Milli Kitabxana statusunu aldıqdan sonra kitabxananın biblioqrafik fəaliyyəti daha çox uğur qazanmışdır. Bu, hər şeydən əvvəl Milli kitabxana ilə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin birgə layihəsi əsasında çox mükəmməl, biblioqrafikləşdirmə metodikasına əsaslanmaqla, müasir dövrün tələblərinə cavab verən biblioqrafik tədqiqat əsərləri yaradılmasında özünü göstərir. Bu biblioqrafik informasiya mənbələri “Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri” seriyası ilə görkəmli elm, mədəniyyət, ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinə həsr edilməklə nəşr edilmişdir.

“Mirzə Fətəli Axundzadə - 200” biblioqrafik göstəricisi “Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri” seriyası ilə nəşr edilmişdir. Biblioqrafik göstəricidə materiallar fərqli formada sistemləşdirilmişdir. Belə ki, kitablər nəşr ilindən asılı olmayaraq yenidən işlənməklə, əlavə və düzəlişlə, dövrü mətbuat materialları isə, əvvəlki vəsaitlərdə verildiyi nəzərə alınaraq 1957-ci ildən 2012-ci ilədək olan dövrü əhatə edir, əvvəlki vəsaitlərdən fərqli olaraq bu biblioqrafik göstəricidə M.F.Axundzadə haqqında yazılmış dissertasiya və avtoreferatlar, xarici dillərdə çap olunmuş əsərlər də öz əksini tapmışdır.

Biblioqrafik göstəriciyə ədəbiyyatşünas alim Arif Əmrahoğlu “Fikir, davat və qələm mübarizi” adlı çox məzmunlu, əhatəli M.F.Axundzadə şəxsiyyətini, amalını səciyyələndirən очерк yazmışdır. Oçerkdə müəllif M.F.Axundzadənin həyatı, təhsili, ictimai fəaliyyəti haqqında qiymətli fikirlər söyləmiş, bədii və dram əsərlərini dəyərləndirərək: ... Axundzadənin gülüşü ilə göz yaşları bir-birindən seçilmir. Onun əsərlərində F.Köçərli demişkən, “ gülmək görünür, amma göz yaşları dərin, görünür. Onun ağır damcıları ürəyin üstünə düşüb onu dəlir, yaralayır...” fikirlərini misal göstərmişdir.

Biblioqrafik vəsaitin “Mirzə Fətəli Axundzadənin həyatı, yaradıcılığı və ictimai fəaliyyətinin əsas tarixləri” bölməsində materiallar biblioqrafikləşdirmə metodikasına uyğun olaraq xronologiya üzrə sistemləşdirilmişdir. Bu bölmədə faktiki materiallara əsaslanaraq M.F.Axundzadənin anadan olması, əsərlərinin yazılma və nəşr tarixi, ölüm tarixi, yubiley illərinin sıralanması əks olunmuşdur.

Biblioqrafik göstəricinin “Mirzə Fətəli Axundzadənin seçilmiş fikirləri” və “Görkəmli şəxsiyyətlər Mirzə Fətəli Axundzadənin yaradıcılığı və fəaliyyəti haqqında” bölmələri biblioqrafik vəsaitin tərtibi zamanı çox vaxt, zəhmət, ciddi biblioqrafik axtarış tələb edən mərhələdir. Biblioqrafik göstəricinin tərtibçiləri bu çətin prosesin öhdəsindən layiqincə gəlmişlər. Böyük ədibin əsərlərindən ən qiymətli fikirləri, görkəmli şəxsiyyətlərin M.F.Axundzadənin fəaliyyəti haqqında səmimi, ürəkdən gələn sözləri olduqca maraqlı doğurur.

Mirzə Fətəli Axundzadənin seçilmiş fikirləri arasında ... “Oxumuşların

sayı çox olan ölkələrdə təfəkkür sahiblərinin sayı da çox olur. Təfəkkür sahiblərinin çox olduğu ölkədə isə həyatın bütün sahələrində xalq gündəngünə tərəqqi edə bilər." və həmçinin "Dinin əsas məqsədi əxlaqdır" fikirləri bu günümüz üçün də çox böyük tərbiyəvi əhəmiyyət kəsb edir. Biblioqrafik vəsaitin tərtibçiləri ciddi biblioqrafik axtarışlar apararaq bu fikirləri aşkara çıxarıb göstəriciyə daxil etmişlər. Bu cəhətdən biblioqrafik göstərici çox maraqlı və oxunaqlıdır.

"Görkəmli şəxsiyyətlər Mirə Fətəli Axundzadənin yaradıcılığı və fəaliyyəti haqqında" bölməsində görkəmli ictimai, elm, mədəniyyət, incəsənət və ədəbiyyat xadimləri, xarici ölkə yazarları M.F.Axundzadə şəxsiyyəti, yaradıcılığı, əsərləri barədə qiymətli, ürəkdən gələn fikirlər söyləmişlər. Bu fikirlər içərisində Cəlil Məmmədquluzadənin ... "Mirzə Fətəli Axundovun barəsində ya yaxşı yazmaq lazımdır, ya da heç yazmamaq lazımdır" lakonik cümlədə çox mətləblər ifadə olunmuşdur. M.F.Axundzadə şəxsiyyəti, onun əsərlərinin elmi, bədii və dünyəvi dəyəri bütün əsrlərdə aktual mövzu olmuşdur. Bu baxımdan biblioqrafik göstəricinin "M.F.Axundzadənin əsərləri" bölməsində materiallar "Kitablar" və "Dövri mətbuatda dərc olunmuş əsərlər" yarım bölmələrində xronoloji prinsipə əsaslanmaqla, miladi və hicri nəşr tarixi göstərilməklə, hansı dildə nəşri qeyd edilməklə, hər bir kitaba qısa məlumat annotasiyası verilməklə sistemləşdirilmişdir.

"Mirzə Fətəli Axundzadə haqqında" bölməsində görkəmli yazıçıya həsr edilmiş kitablar və həyat və yaradıcılığına həsr edilmiş məqalələr xronoloji prinsip əsasında, daxildə isə müəlliflərin əlifba qaydası ilə sistemləşdirilmişdir. Bu bölmədə də hər bir materiala qısa məlumat annotasiyası yazılmışdır. Biblioqrafik göstəricidə materiallar Azərbaycan və rus dillərində qruplaşdırılsa da, "Mirzə Fətəli Axundzadənin xarici dillərdə nəşr edilmiş əsərləri və haqqında materiallar" müstəqil bölmədə verilmişdir. Bu bölmədə ingilis, alman, fransız, litva, eston, tacik, gürcü və fars dilində olan mənbələr də xronologiya üzrə, daxildə isə müəlliflərin əlifba qaydası ilə verilmişdir.

Biblioqrafik göstəricidən istifadəni asanlaşdırmaq və vaxt itkisinə qənaət etmək məqsədilə Azərbaycan və rus dillərində köməkçi göstəricilərin tərtib edilməsi vəsaitin elmi dəyərini artıran cəhətdir. "Köməkçi göstəricilər" bölməsində bəzi təkrarlar, xırda nöqsanların olmasına baxmayaraq, bu bölmədə zəngin mənbələr işıqlandırılmışdır.

"Mirzə Fətəli Axundzadə - 200" biblioqrafik göstərici müasir biblioqrafikaşunaslıq elmi nəzəriyyəsinə uyğun olaraq materialların xronoloji prinsip əsasında, zəngin köməkçi aparatın tərtib edilməsinə, mənbələrin bir neçə dildə qruplaşdırılmasına, göstəriciyə mütəxəssis tərəfindən geniş, məzmunlu "Oçerk" in yazılmasına, biblioqrafik təsvirlərin dəqiq və qüsursuz olmasına, elmi-köməkçi biblioqrafik göstəricilər qarşısında qoyulmuş bütün tələblərə əməl olunmasına baxmayaraq biblioqrafik göstəricinin "Tövsiyə ədəbiyyat

göstəricisi" adlandırılması təəssüf doğurur. Ümumilikdə, biblioqrafik göstərici zəngin mənbələrə əsaslanmaqla geniş oxucu kütləsi, mütəxəssis tədqiqatçılar üçün çox əhəmiyyətli informasiya mənbəyidir. Ədəbiyyatşünaslıq elminin biblioqrafik informasiya təminatında M.F.Axundzadə irsini tələbatçılara çatdıran istər tövsiyə, istərsə də elmi-köməkçi xarakterli şəxsi biblioqrafik informasiya mənbələri bütün dövrlərdə öz aktuallığını saxlayacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Mirzə Fətəli Axundzadə - 200: Biblioqrafiya göstərici / İxt. Red. və burax. məsul K.Tahirov; red. G.Səfərləyeva; M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanası.-Bakı, 2012.-360 s

Мирза Фатали Ахундзаде-200: библиографический указатель

Сима Исмаилова

Доктор философии по педагогическим наукам

РЕЗЮМЕ

В статье analyzed персональный библиографический указатель, посвященный жизни и деятельности, художественно-литературному, историческому, философическому и публицистическому творчеству основоположника национальной драматургии М.Ф. Ахундзаде, посвященному 200-летию выдающегося мыслителя.

Ключевые слова: Рекомендательный указатель литературы, «Выдающиеся личности Азербайджана»ция литературы, Мирза Фатали Ахундзаде – 200

Mirza Fatali Akhundzada-200: Bibliographic Index

Sima Ismailova

SUMMARY

The article reviewed, personal bibliographic index, dedicated to the life and activities, artistic and literary, historical, philosophical and journalistic work of the founder of the national drama MF Akhundzada dedicated to the 200th anniversary of the outstanding thinker.

Keywords: personal bibliographic index, "Personalities of Azerbaijan", Mirza Fatali Akhundzada- 200